

YO'L HARAKATI XAVFSIZLIGINING HUQUQIY VA TEXNIK ASOSLARI

Umarov Islom Alisherovich

*O'zbekiston Respublikasi HMQO Akademiyasi
Magistratura tinglovchisi, katta leytenant*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashning huquqiy va texnik asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Unda yo'l harakati xavfsizligini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar, yo'l infratuzilmasi va transport vositalarining texnik holati, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, yo'l-transport hodisalarining asosiy sabablari va ularning oldini olish bo'yicha takliflar berilgan.*

Kalit so'zlar: *yo'l harakati xavfsizligi, huquqiy asoslar, texnik xavfsizlik, yo'l infratuzilmasi, transport vositasi, yo'l-transport hodisasi*

Аннотация: *В статье проанализированы правовые и технические основы обеспечения безопасности дорожного движения. Рассмотрены нормативно-правовые акты, регулирующие безопасность дорожного движения, состояние дорожной инфраструктуры и технические требования к транспортным средствам, а также роль современных технологий. Определены основные причины дорожно-транспортных происшествий и предложены практические меры по их предупреждению.*

Ключевые слова: *безопасность дорожного движения, правовые основы, техническая безопасность, дорожная инфраструктура, транспортное средство, дорожно-транспортное происшествие.*

Abstract: *This article analyzes the legal and technical foundations of road traffic safety. It examines the regulatory legal framework governing road traffic safety, the condition of road infrastructure, technical requirements for vehicles, and the role of modern technologies. In addition, the main causes of road traffic accidents are identified, and practical recommendations for their prevention are proposed.*

Keywords: *road traffic safety, legal framework, technical safety, road infrastructure, vehicle, road traffic accident.*

KIRISH

Hozirgi globallashuv va urbanizatsiya sharoitida transport tizimining jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Avtomobil transporti hajmining ortib borishi, yo'l harakati ishtirokchilari sonining ko'payishi va harakat intensivligining oshishi yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash masalasini dolzarb muammolardan biriga aylantirmoqda. Yo'l-transport hodisalari natijasida inson hayoti va sog'lig'iga zarar yetishi, moddiy talafotlar yuzaga kelishi ushbu sohada kompleks yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash faqatgina tashkiliy yoki texnik chora-tadbirlar bilan cheklanib qolmasdan, mustahkam huquqiy asoslarga ham tayanishi lozim. Ushbu jarayonda davlat tomonidan ishlab chiqilgan normativ-huquqiy hujjatlar, yo'l harakati qoidalari hamda nazorat mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, yo'l infratuzilmasining texnik holati, transport vositalarining sozligi va zamonaviy axborot-texnologiyalarni joriy etish yo'l harakati xavfsizligini oshirishning muhim omillari hisoblanadi.⁹⁵

Mazkur maqolaning maqsadi yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashning huquqiy va texnik asoslarini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, amaldagi qonunchilik va texnik ta'minot holatini baholash hamda yo'l-transport hodisalarining oldini olishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot davomida tahlil, qiyosiy-huquqiy va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi.

Yo'l harakati xavfsizligi tushunchasi va huquqiy mazmuni.

Yo'l harakati xavfsizligi zamonaviy jamiyatda inson hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishga qaratilgan eng muhim ijtimoiy-huquqiy institutlardan biri hisoblanadi. Ushbu tushuncha yo'l harakati jarayonida yuzaga keladigan xavf-xatarlarning oldini olish, ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirish hamda yo'l harakati ishtirokchilarining qonuniy manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va texnik chora-tadbirlar majmuini o'z ichiga oladi.

Huquqiy nuqtayi nazardan, yo'l harakati xavfsizligi — bu davlat tomonidan belgilangan normalar asosida yo'l harakati ishtirokchilarining hayoti, sog'lig'i, mulki va atrof-muhitning yo'l-transport hodisalari hamda boshqa salbiy omillardan himoyalanganlik holatidir. Ushbu ta'rif O'zbekiston Respublikasining "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni mazmuniga mos bo'lib, yo'l harakati xavfsizligining huquqiy tabiatini ochib beradi.⁹⁶

Yo'l harakati xavfsizligi tushunchasining huquqiy mazmuni bir nechta asosiy elementlardan iborat. Birinchidan, bu — huquqiy tartibga solish obyekti, ya'ni yo'l harakati jarayonida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlar majmuasidir. Ushbu munosabatlar haydovchilar, piyodalar, yo'lovchilar, transport vositalari egalari hamda vakolatli davlat organlari o'rtasida shakllanadi. Ikkinchidan, yo'l harakati xavfsizligi huquqiy tartibga solish predmeti sifatida aniq majburiyatlar va huquqlarni belgilash orqali namoyon bo'ladi.

Davlat yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashda bosh subyekt sifatida maydonga chiqadi. U normativ-huquqiy hujjatlar ishlab chiqish, ijrosini ta'minlash va nazorat qilish orqali ushbu sohadagi munosabatlarni tartibga soladi. Shu bilan birga, ma'muriy va jinoiy javobgarlik institutlari yo'l harakati xavfsizligini ta'minlashning muhim huquqiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Qoidabuzarliklar uchun belgilangan javobgarlik choralari profilaktik ahamiyat kasb etib, huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiladi.

⁹⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni. – lex.uz – rasmiy huquqiy hujjat.

⁹⁶ O'zbekiston Respublikasining "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni (2013/yangilangan).

Yo'l harakati xavfsizligining huquqiy mazmuni shuningdek, profilaktika, nazorat va javobgarlik institutlari bilan uzviy bog'liqdir. Profilaktik chora-tadbirlar orqali yo'l-transport hodisalarining oldini olish, nazorat mexanizmlari orqali esa qoidalarga rioya etilishi ta'minlanadi. Javobgarlik esa yo'l harakati xavfsizligini buzgan shaxslarga nisbatan huquqiy ta'sir choralari qo'llash imkonini beradi.

Ilmiy adabiyotlarda yo'l harakati xavfsizligi ko'pincha ijtimoiy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. Chunki u nafaqat alohida shaxs manfaatlarini, balki jamiyat va davlat manfaatlarini ham himoya qiladi. Shu bois, yo'l harakati xavfsizligi sohasidagi huquqiy munosabatlar ommaviy-huquqiy xarakterga ega bo'lib, davlat manfaatlari ustuvor hisoblanadi.⁹⁷

Yo'l harakati xavfsizligining texnik asoslari.

Yo'l harakati xavfsizligining texnik asoslari yo'l-transport tizimining uzluksiz va xavfsiz faoliyat yuritishini ta'minlashga qaratilgan muhandislik, texnologik va texnik vositalar majmuasini o'z ichiga oladi. Ushbu asoslar yo'l-transport hodisalarining oldini olish, harakat jarayonida yuzaga keladigan xavf-xatarlarni kamaytirish hamda inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni minimallashtirishga xizmat qiladi.

Texnik asoslarning muhim tarkibiy qismi yo'l infratuzilmasining holati bilan bog'liq. Avtomobil yo'llarining geometrik parametrlari, qoplama sifati, burilish va chorrahalarining to'g'ri loyihalaniishi harakat xavfsizligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Yo'l qoplamasidagi nosozliklar, sirpanchiq yuzalar va yetarli darajada yoritilmagan hududlar transport vositalarining boshqaruvini qiyinlashtirib, avariya holatlarning yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Shu bois yo'llarni loyihalash, qurish va ekspluatatsiya qilishda texnik standartlarga qat'iy rioya etilishi zarur.

Yo'l harakati xavfsizligining texnik asoslari tarkibiga yo'l belgilari, yo'l chiziqlari va svetofor tizimlari ham kiradi. Ushbu texnik vositalar yo'l harakati ishtirokchilariga aniq axborot yetkazib, harakatni tartibga soladi. Belgilarning ko'rinarliligi, joylashtirilishining mantiqiyliigi va svetoforlarning uzluksiz ishlashi xavfsiz harakatni ta'minlovchi muhim texnik omillar hisoblanadi.⁹⁸

Transport vositalarining texnik holati yo'l harakati xavfsizligining asosiy texnik ko'rsatkichlaridan biridir. Texnik nosoz transport vositasi potensial xavf manbai bo'lib, u yo'l-transport hodisalarining bevosita sababi bo'lishi mumkin. Shu sababli transport vositalarining tormoz tizimi, rul boshqaruvi, yoritish moslamalari va shinalarining holati doimiy texnik nazorat ostida bo'lishi lozim. Aktiv xavfsizlik tizimlari hodisalarining oldini olishga xizmat qilsa, passiv xavfsizlik tizimlari ularning oqibatlarini kamaytirishga qaratilgan.

Zamonaviy texnologiyalar yo'l harakati xavfsizligining texnik asoslarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Avtomatlashtirilgan tezlikni nazorat qilish qurilmalari, videokuzatuv tizimlari va intellektual transport tizimlari transport oqimini real vaqt rejimida boshqarish imkonini beradi. Ushbu texnologiyalar tirbandliklarni

⁹⁷ Yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha statistik ma'lumotlar – Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi (YHXBB) rasmiy statistikasi

⁹⁸⁹⁸ Eshpulatov H.E. "Yo'l transport hodisalarini tahlilini tashkil etish choralari" – ilmiy maqola.

kamaytirish, favqulodda vaziyatlarga tezkor javob qaytarish hamda inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni qisqartirishda muhim rol o'ynaydi.

Texnik asoslar inson omili bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ularning asosiy vazifasi haydovchi va boshqa ishtirokchilarning xatolarini imkon qadar kompensatsiya qilishdan iborat. Texnik vositalar yordamida harakat jarayoni nazorat qilinadi, xavfli holatlar oldindan aniqlanadi va avariyaaviy vaziyatlarning oldi olinadi.

Xorijiy tajriba asosida yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash. Rossiya va Xitoy misolida.

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash jahon miqyosida dolzarb masala bo'lib, davlatlar ushbu sohada turli strategiyalar va texnologik yechimlarni qo'llash orqali yo'l-transport hodisalarini kamaytirishga harakat qilmoqda. Rossiya va Xitoy tajribasi yo'l harakati xavfsizligini oshirishda ilg'or yondashuvlar va samarali tizimlarni namoyish etadi.

Rossiyada yo'l harakati xavfsizligini oshirishda tizimli va texnologik yondashuv asosiy o'rin tutadi. Inson omiliga qaratilgan chora-tadbirlar doirasida avtomatlashtirilgan radar va videokuzatuv tizimlari yordamida tezlikni oshirish va qoidabuzarliklar real vaqt rejimida aniqlanadi. Mast holatda haydash qat'iy nazorat qilinadi, haydovchilar uchun xavfsiz haydash bo'yicha muntazam treninglar tashkil etiladi. Yo'l infratuzilmasi zamonaviy standartlarga javob beradigan darajada rivojlangan bo'lib, magistral va shahar yo'llarida yoritish, svetoforlar va yo'l belgilari texnik jihatdan muntazam ta'minlangan. Intellektual transport tizimlari orqali tirbandlik va avariyaaviy vaziyatlar boshqariladi.

Shuningdek, transport vositalarining texnik xavfsizligi qat'iy nazorat qilinadi; ABS, ESP, xavfsizlik kamarlari va havo yostiqchalari keng joriy etilgan. Ushbu tizimli yondashuv Rossiyada yo'l-transport hodisalarini kamaytirish va xavfsiz harakat muhitini yaratishda samarali ekanligi ko'rsatgan.⁹⁹

Xitoyda esa yo'l harakati xavfsizligini oshirishda texnologiya va qat'iy huquqiy nazorat birgalikda qo'llaniladi. Yo'l qoidalarini buzishga qarshi raqamli monitoring va jarimalar tizimi keng joriy etilgan. Mast holatda haydash va tezlikni oshirish intellektual sensorlar va kameralar orqali nazorat qilinadi. Shahar va qishloq yo'llarida aqlli svetoforlar, xavfsiz piyodalar o'tish joylari va avtomatlashtirilgan signalizatsiya tizimlari joriy qilingan. Magistral yo'llarda intellektual transport tizimlari tirbandlik va xavfli holatlarni boshqaradi. Transport vositalari texnik ko'rikdan o'tkaziladi va xavfsizlik standartlariga javob bermaydigan vositalar yo'lga chiqishga ruxsat etilmaydi, zamonaviy xavfsizlik tizimlari keng qo'llanadi.¹⁰⁰

Rossiya va Xitoy tajribasini solishtiradigan bo'lsak, ularning har ikkisi yo'l harakati xavfsizligini oshirishda samarali yondashuvlarni qo'llaydi. Rossiyada tizimli va texnologik nazorat asosiy e'tiborda bo'lsa, Xitoyda texnologiya va qat'iy huquqiy tartib uyg'unlashgan. Ikkala davlat tajribasi ham inson omilini kamaytirish, yo'l

⁹⁹ Aleksanin, V., Shport, A. Problems of Road Traffic Injuries and Road Traffic Safety in Russia. ResearchGate, 2020.

¹⁰⁰ Reuters. China Tightens Road Traffic Laws, Uses Smart Driving Systems. 2025.

infratuzilmasini yaxshilash va transport vositalarining texnik xavfsizligini oshirish orqali yo'l-transport hodisalarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi. Ushbu tajribalarni o'rganish va O'zbekiston sharoitiga moslashtirish yo'l harakati xavfsizligini oshirishda samarali vosita bo'lishi mumkin.¹⁰¹

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash muammolari va yechimlari:

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash jarayonida uchraydigan muammolar ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, ularning ichida inson omili, yo'l infratuzilmasi va transport vositalarining texnik holati eng dolzarb hisoblanadi. Ushbu muammolarni samarali hal etish yo'l-transport hodisalarini kamaytirish va xavfsiz harakat muhitini yaratishning asosiy sharti hisoblanadi.

Inson omili bilan bog'liq muammolar — Haydovchilarning e'tiborsizligi, charchoq, mast holatda transport vositasini boshqarishi, tezlikni oshirish va yo'l qoidalarini buzishi yo'l-transport hodisalarining asosiy sabablaridan biridir. Ushbu muammoni hal etish uchun yo'l harakati qoidalariga qat'iy rioya qilishni rag'batlantirish, mast holatda haydash va tezlikni oshirishga qarshi profilaktik dasturlarni joriy etish, shuningdek, haydovchilarni muntazam malaka oshirish va xavfsiz haydash bo'yicha treninglar tashkil etish muhimdir. Bu chora-tadbirlar inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Yo'l infratuzilmasi bilan bog'liq muammolar — Eskirgan, tor yoki yomon yoritilgan yo'llar, noto'g'ri joylashtirilgan yo'l belgilari va xavfsiz piyodalar o'tish joylarining yetishmasligi yo'l harakati xavfsizligini sezilarli darajada kamaytiradi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun yo'llarni loyihalash va qurishda xavfsizlik standartlariga qat'iy rioya qilish, yo'l belgilari, chiziqlar va svetoforlarni texnik jihatdan muntazam ta'minlash hamda piyodalar va velosipedchilar uchun xavfsiz o'tish joylarini tashkil etish tavsiya etiladi. Shu tarzda yo'l infratuzilmasi yo'l-transport hodisalarining oldini olishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.¹⁰²

Transport vositalarining texnik holati bilan bog'liq muammolar — Transport vositalarining texnik nosozligi va xavfsizlik tizimlarining yetarlicha joriy qilinmaganligi yo'l-transport hodisalarining xavfini oshiradi. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun transport vositalarini muntazam texnik ko'rikdan o'tkazish, zamonaviy xavfsizlik tizimlarini (ABS, ESP, xavfsizlik kamarlari, havo yostiqchalari) keng joriy etish va avtomatlashtirilgan hamda intellektual transport tizimlarini qo'llash muhimdir. Bu chora-tadbirlar texnik xavfsizlikni oshirish orqali hodisalarning oqibatlarini kamaytirishga yordam beradi.

Xulosa.

Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash inson hayoti va sog'lig'ini himoya qilish hamda iqtisodiy zararlarni kamaytirish uchun muhimdir. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, xavfsizlik huquqiy, texnik va tashkiliy omillarni uyg'unlashtirish orqali samarali ta'minlanadi. Huquqiy asoslar qoidabuzarliklarni aniqlash va javobgarlikni ta'minlasi,

¹⁰¹ CAREC Program. Road Safety Education and Management in China. 2016.

¹⁰² Xushvaqto'v E.T. "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash sohasidagi muammolar va ularning yechimlari" – ilmiy maqola.

yo'l infratuzilmasi, transport vositalarining texnik holati va zamonaviy texnologiyalar hodisalarni oldini olishda muhim rol o'ynaydi. Xorijiy tajriba (Rossiya va Xitoy) tizimli nazorat va texnologik yechimlarni birlashtirishning samaradorligini ko'rsatadi. Shu bois, inson omilini kamaytirish, yo'l infratuzilmasini yaxshilash va transport vositalarining xavfsizligini oshirish yo'l-transport hodisalarini sezilarli darajada kamaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi farmoni. – lex.uz – rasmiy huquqiy hujjat.
2. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi. Yo'l harakati qoidalari – Toshkent: IIV Nashriyoti, 2022.
3. O'zbekiston Respublikasining "Yo'l harakati xavfsizligi to'g'risida"gi Qonuni (2013/yangilangan).
4. Yo'l harakati xavfsizligi bo'yicha statistik ma'lumotlar – Yo'l harakati xavfsizligi bosh boshqarmasi (YHXBB) rasmiy statistikasi.
5. UZA – "O'zbekistonda yo'l harakati xavfsizligi: raqamlar va haqiqat" maqolasi. Tog'ayeva R.Z. "O'zbekistonda yo'l harakati qoidalari va harakat xavfsizligi haqida umumiy tushunchalar" – ilmiy maqola.
6. Eshpulatov H.E. "Yo'l-transport hodisalarini tahlilini tashkil etish choralari" – ilmiy maqola.
7. Xushvaqtoev E.T. "Yo'l harakati xavfsizligini ta'minlash sohasidagi muammolar va ularning yechimlari" – ilmiy maqola.
8. Aleksanin, V., Shport, A. Problems of Road Traffic Injuries and Road Traffic Safety in Russia. ResearchGate, 2020.
9. Dreitsen, Практика обеспечения безопасности дорожного движения в России и за рубежом. CyberLeninka, 2019..
10. Petrov, S., Likhajrova, M. Urban Road Safety Measures in Russia. Sustainability Journal, 2021.
11. Reuters. China Tightens Road Traffic Laws, Uses Smart Driving Systems. 2025.
12. CAREC Program. Road Safety Education and Management in China. 2016.